

Endülüs Yahudileri ve Osmanlı

İber Yarımadası, tarih boyunca farklı kültür, millet ve inanç gruplarının etkileşim içinde yaşadığı çok katmanlı bir coğrafya olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü takiben bölge, Cermen kökenli kavimlerin –özellikle Vandalılar ve Batı Gotlar olarak da bilinen Vizigotlar– işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Vizigotlar, M.S. 468 yılında Toledo merkezli bir krallık tesis etmiş; ancak yöneticilerin Aryan mezhebine, halkın ise Katolik inanca mensup olması mezhepsel çatışmaları beraberinde getirmiştir. Zaman içerisinde Vizigot hükümdarlarının Katolik inanca geçişiyle kilise, devletin ideolojik dayanağı haline gelmiş ve bu durum, Hıristiyan olmayan gruplar başta olmak üzere Yahudilere yönelik baskıcı politikaların zeminini hazırlamıştır.

711 yılında Müslüman Arap ordularının gerçekleştirdiği fetihle birlikte İber Yarımadası yeni bir tarihsel sürece girmiştir. Bu fetih, bölgenin “el-Endülüs” adıyla yaklaşık sekiz asır sürecek olan Müslüman idaresine girmesiyle sonuçlanmıştır. Bu dönemde Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında bir dini hoşgörü ortamı sağlanmış; böylece Endülüs, Orta Çağ boyunca İslam, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin iç içe geçtiği, zengin bir kültürel mozaikin yanında bilim ve sanatın da merkezi olmuştu.

Ancak 1492 yılında Katolik hükümdarlar II. Ferdinand ve Isabella'nın gerçekleştirdiği Reconquista hareketi sonucunda Gırnata Emirliği'nin düşmesiyle Endülüs'te Müslümanların ve Yahudilerin varlığı sistematik biçimde hedef alınmıştır. Yeni Katolik egemenlik, din değiştirme dayatmaları, zorunlu vaf-tizler, Engizisyon mahkemeleri ve mülkiyet gaspları gibi araçlarla Müslüman ve Yahudilere yönelik geniş kapsamlı bir baskı mekanizması inşa etmiştir. Bu bağlamda Endülüs Yahudileri, yaşam haklarını ve dini kimliklerini tehdit eden bu ortamda zorunlu göç etmek zorunda kalmışlardır.

Bu tarihsel bağlamda Osmanlı İmparatorluğu, 15. ve 16. yüzyıllarda Endülüs Yahudilerine güvenli bir sığınak sağlayarak önemli bir rol üstlenmiştir. II. Bayezid döneminde Osmanlı donanmasının İspanya kıyılarına gönderilmesi ve göçmenlerin tahliyesine yönelik yürütülen lojistik faaliyetler, imparatorluğun bu sürece verdiği önemin somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Osmanlı yönetimi, Endülüs Yahudilerinin Trablusşam, İskenderiye, Kahire, İstanbul ve Selanik gibi önemli ticaret merkezlerine yerleşmesini teşvik etmiş; bu grupların ekonomik hayata entegrasyonunu organize etmiştir.

Osmanlı Devleti, hem coğrafi konumu hem de benimsediği çoğulcu idare anlayışı sayesinde sürgün edilen Yahudilere yalnızca barınma imkânı sun-

makla kalmamış, aynı zamanda dini ve ekonomik özgürlüklerini de teminat altına almıştır. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde yayımlanan fermanlar, Yahudi cemaatinin Osmanlı topraklarında serbestçe ibadet edebilmesine, mülkiyet edinebilmesine ve ekonomik faaliyetlerde bulunabilmesine olanak tanımıştır. Bu sayede, Endülüs kökenli Yahudiler Osmanlı toplumu içerisinde hem kültürel hem de ekonomik düzeyde yeni bir yaşam kurmuşlardır.

Söz konusu göçmen topluluklar, başta ticaret, el sanatları ve finans olmak üzere çeşitli sektörlerde etkin roller üstlenmiş; İstanbul, Selanik ve İzmir gibi büyük şehirlerde önemli sosyo-ekonomik konumlara yükselmişlerdir. Osmanlı'nın uyguladığı dini hoşgörü ve tanıdığı hukuki ayrıcalıklar sayesinde Yahudiler, hem kolektif kimliklerini koruyabilmiş hem de imparatorluk bünyesinde üretken ve dinamik bir unsur haline gelmişlerdir.

Endülüs Yahudilerinin Osmanlı İmparatorluğu'na göçü, imparatorluğun çok kültürlü yapısının ve dini hoşgörü anlayışının tarihsel bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Bu tarihsel süreç, yalnızca dini değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik dayanışmanın da kurumsallaştığı bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Osmanlı'nın söz konusu Yahudi topluluğuna yönelik yaklaşımı, günümüz göç ve mülteci politikaları açısından da anlamlı çıkarımlar sunabilecek niteliktedir

Elif Özdoğan Ulu